

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kanonokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben. Magyarázatul a Pray-kódex egy vitás helyéhez.

A Pray-kódex 60. lapján¹ Pünkösöd vigiliájának szertartásrendjében a keresztkút megáldásánál ez a szöveg áll:

Quibus finitis fiat processio ad fontem. *Rex sanctorum angelorum.* Ibi expleto baptisterio (!) redeunt ad chorum cum eadem processione: cantando letaniam. Kyrieel. X. K. Sed hoc secundum canonicos, secundum vero ordinem monachorum finitis lectionibus et oratione dicatur letania. Interim sacerdos veniat ad altare... A szöveg a: sed hoc secundum-nál a lapszélíg át van húzva, a lapszélén pedig alig olvasható rövidítéssel, apró betűkkel ez áll: *Christe audi. Sancta Maria etc. Ibi dicatur: Ut fontem benedicere et consecrare: tunc benedicatur fons ut sabbato sancto paschae.*

Ezt a részt ERNYEY JÓZSEF² így magyarázza: „Ez alkalommal a keresztkút megáldása után kétféle litániát mondtak, az egyiket: *secundum canonicos*, a másikat: *secundum monachos*. Ez érthető, mert a püspök ily alkalommal a szerzeteseket is berendelhette a káptalanba, de nem mehetett szerzetesek templomába celebrálni.“ ERNYEY ezt az adatot is felhasználja arra, hogy tételét a Pray-kódex eredeti rendeltetésére vonatkozólag bizonyítsa. Szerinte a Pray-kódex a veszprémi székesegyház számára készült.

Ezt a tételt a Magyar Könyvszemle ugyanazon évfolyamában ZALÁN MENYHÉRT³ döntő érvekkel cáfolta meg, de a „kétféle“ litánián ő sem tudott eligazodni. Szerinte a Pray-kódex idézett helyén két litániáról van szó. Az egyik volna a *Rex sanctorum angelorum*, amelyet meg is talált MARTÉNE-NÁL (*De ant. eccl. ritibus.* 159), a másik pedig a Mindenszentek litániája. ZALÁN ily magyarázat mellett is alkalmasnak találja e szöveget szerzetesi rendeltetésének igazolására.

¹ A Nemz. Múzeum fényképpéldányának lapszáma.

² A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése. Magyar Könyvszemle, 1927. 72. l.

³ Magyar Könyvszemle, 1927. 254. l.

A szöveg helyes értelmezése szerint: mind a ketten tévedtek a kétféle litániára vonatkozólag. ZALÁNNak abban igaza van, hogy ez a szöveg azt mutatja: a Pray-kódex szerzetes-templom számára készült.

Mi a szöveg értelme? A másoló (aki egyúttal a kézirat szerkesztője lehetett) előtt ott volt a szertartás Ordo-ja. Ez az Ordo Pünkösdi vigiliájára is leírta a keresztkútszentelést. A másoló lejegyezte a szertartás menetét. Mire a keresztkútszentelésen is túl volt, meg a rákövetkező körmeneten a Mindenszentek litániájával, hirtelen föleszmélt. Hisz azok, akik számára ő Sacramentariumot ír, szerzetesek, monachusok. Azoknál pedig rendszeren, az akkori előírások szerint, nincs keresztkút, templomuk nem plébánia-templom, keresztelniök nem szabad.¹ Így számukra a keresztkútszentelés is fölösleges. Eddig jutott gondolatában, ekkor látta, hogy hibát követett el. A keresztkútmegáldást ki kellett volna hagynia. Hogy segítsen a bajon? Át nem akarta húzni, tehát utólag javítja ki. Azt írja folytatólag:

Amit eddig írtam, az a kanonokok szertartásrendje erre vonatkozólag. (Sed hoc secundum canonicos.) A monachusok szertartásrendje szerint pedig: elmondván a keresztkútszentelést megelőző olvasmányokat és könyörgést (a keresztkúthoz való körmenet és a keresztkút-szentelése nélkül) végezzék el a litániát. Ahol nincs keresztkútszentelés, ott ma is ez a szertartás egymásutánja. Itt tehát nem kétféle litániáról, hanem kétféle szertartásrendről, Ordo-ról van szó. A litánia mind-egyikben ugyanaz.

A Pray-kódexet tehát eredetileg olyan helyen használták, ahol keresztkút nem volt. A másoló hirtelen föleszmélése másként nem magyarázható. Ő monachusok számára írt szerkönyvet. Ezért igazítja ki pótlólag a szertartásrendet úgy, hogy a keresztkútszentelés kimaradjon. A Pray-kódex egyéb részei alapján pontosan meg lehet mondani, hogy a boldvai bencés, Keresztelő Szent Jánosról nevezett apátság számára írta könyvét.

Az a lapszéli jegyzet, mely későbbi kéztől ered, arra enged következtetni, hogy a Pray-kódex utóbb mégis oly helyre került, ahol a keresztkútszentelést elvégezték. A deáki templomszentelés (1228) bejegyzése,² aztán a taksonyi templomszentelés beírása megmondja, hol volt szükség keresztkútszentelésre. Az a benyomásom, hogy ennek a jegyzetnek írása egyezik a deáki templomszentelésre vonatkozó föl-

¹ A Pray-kódex-ben levő zsinati határozat is azt mondja: Abbates mitram... non habeant, neque baptizent, neque penitenciam dent, neque ad populum sermonem faciant. (Pk. I'.)

² Pray-kódex, 10. l.

jegyzés írásával. Deáki nem volt apátsági templom, ott a Pannonhalmáról került szerzetesek mellett világi papok is vállalkoztak a lelkipásztori feladatokra. Aztán meg a szerzetesek lelkipásztorkodását tiltó rendeletek, a premonstreiek és a kolduló szerzetek ellenkező gyakorlata és kiváltságai után könnyen feledésbe mehettek.

KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

A betűmetszés mesterségének magyar úttörője. Az Erdélyből származott szegény székely ifjúnak, FALKA SÁMUELnek, első szárnypróbálgatásául azon betűket kell tekintenünk, melyekkel a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár katalógusát nyomták 1796-ban a bécsi Baumeister-nyomdában. Maga a kiadvány is felhívja erre a figyelmünket, amennyiben a címlapon egészen szokatlanul megnevezi a betűmetszőt (*typis per Sam. Falca Bikfalvenssem Transilvanum sculptis*). FALKA SÁMUEL 1766-ban született, mindössze 30 esztendő volt, mikor Bécsben betűivel sikert aratott. A betűk valósággal nagy szakértelemről és kiváló ízlésről tesznek tanúságot, amiről könnyen meggyőződhetünk, ha a katalógusnak a FALKA betűivel készült első kötetét a más betűkkel készült második és harmadik kötetrel összehasonlítjuk. Önként felvetődik itt az a kérdés, hogy honnan vette FALKA a szakismereteit és műízlését, amely tulajdonságok betűiben kifejezésre jutnak. Erdélyi tanulóéveiről és bécsi viszontagságairól részletesen beszámolt KELÉNYI BÉLA a Bibliofil Szemle 1925. évfolyamában, az ott feltárt adatokból azonban nem olvasható ki, hogy honnan vehette FALKA azokat a betűmintákat, amelyek után dolgozott. Az kétségtelen, hogy nem bécsi minták voltak, mert ez esetben MANNSFELD bécsi könyvnyomtató nem láthatott volna betűiben párizsi mintákat, amint ezt KELÉNYI BÉLA említett cikkében olvassuk. Az egyetemi nyomda irattárának anyagáról készült jegyzeteim között most olyan adatot találtam, amely teljesen megoldja a rejtélyt, illetőleg felvilágosítást ad FALKA betűmintáinak eredetéről.

FALKA SÁMUEL 1798. június 4-én alkalmazta a budai egyetemi nyomda betűmetszőként s innen kezdve egészen 1826. január 20-án bekövetkezett haláláig a budai egyetemi nyomdának dolgozott. 1826. január 26-án jelentette a nyomda a helytartótanácsnak, hogy FALKA gutaütésben meghalt. Alig húnyta le a szemét, máris jelentkezett a betűmetszői állásért LERCH JÓZSEF, aki addig is dolgozott a nyomda számára. A nyomda azonban FALKA halála után nem akart többé betűmetszőt alkalmazni s 1826. március 21-én a helytartótanácshoz intézet felterjesztésében azon álláspontot képviselte, hogy sokkal jobban jár, ha külföldről hozatja a matricákat. Az elutasítás után LERCH